

جمهوری اسلامی ایران
وزرات آموزش و پرورش
اداره کل آموزش و پرورش شهر تهران
دبیرستان غیردولتی پسرانه موحّد
منطقه ۵ شهر تهران

نام استاد : آقای غفرانی

نمونه سوالات

پایه : دهم

نام درس : تاریخ

رشته : انسانی

- ۱ یکی از کتاب‌های معروف مانی، بنیان‌گذار آیین مانوی را نام ببرید.
- ۲ در دوره ساسانی برای تزئینات داخلی کاخ‌ها از چه روش‌هایی استفاده می‌کردند؟
- ۳ هنر دوره مادی، متکی بر دستاوردهای کدام سرزمین بوده است؟
- ۴ هنرمندان دوره ماد در کدام صنایع و هنر مهارت داشته‌اند؟
- ۵ درباره ارزش دانش در کتاب اوستا چه مطالبی وجود دارد؟
- ۶ در ایران باستان به تعلیم و تربیت چه فرزندان توجه جدی داشتند؟
- ۷ زبان‌های ایرانی دوره میانه از چه زمانی باقی‌مانده است؟
- ۸ زبان‌های «ژرمنی» به چند شاخه تقسیم می‌شوند؟ نام ببرید.
- ۹ زبان ایلامی در دوران باستان ایران چه نقشی داشته است؟
- ۱۰ مادی‌ها چه دینی داشتند؟
- ۱۱ نسخه‌ای از اوستا در زمان هخامنشیان چگونه از بین رفت؟
- ۱۲ دو نیروی نیک و بد را در تعالیم زرتشت توضیح دهید.

- ۱۳ در زمان حکومت هخامنشی سکه‌های طلا و نقره بیشتر در چه مناطقی رایج بود؟
- ۱۴ در دوران ساسانی، دریانوردی و کشتیرانی چه پیشرفتی داشت؟
- ۱۵ جشن‌های ایران باستان پیوند با چه عناصری داشت؟
- ۱۶ در ایران باستان چه کسی بالاترین مرجع قضایی به شمار می‌رفت؟
- ۱۷ بالاترین مقام در حکومت اشکانی چه کسی بود؟ و چه کسان دیگری در حکومت سهیم بودند.
- ۱۸ در زمان هخامنشیان «چشم و گوش» شاه چه کسانی بودند و چه وظیفه‌ای داشتند؟
- ۱۹ نظام سیاسی - اداری داریوش یکم هخامنشی به چند بخش تقسیم می‌شد و اجزای آن چه بود؟
- ۲۰ چین در کدام قسمت آسیا قرار گرفته و چه ویژگی‌های طبیعی دارد؟
- ۲۱ تمدن مصر در ساخت بناهای باستانی چه مهارتی داشت؟
- ۲۲ آشوریان در کجا ساکن بودند و چگونه به فرمانروایی رسیدند؟
- ۲۳ مردم بین‌النهرین و سومریان، چه اعتقادات دینی داشتند؟
- ۲۴ چگونگی استفاده از سنگ برای ابزارسازی توسط انسان‌های نخستین را توضیح دهید.
- ۲۵ در یک تقسیم‌بندی کلی، تاریخ بشر به چند دوره تقسیم می‌شود؟
- ۲۶ «روز ملی خلیج فارس» چه روزی است و به چه مناسبت نام‌گذاری شده است؟
- ۲۷ تقسیم‌بندی گذشته بشر بر مبنای سیر تحولات تاریخ اورپا را بنویسید.
- ۲۸ دوره تاریخی گذشته بشر را با توجه به استفاده از ابزارهای ساخته شده، نام ببرید.
- ۲۹ گاه‌شماری «جلالی» چه نوع تقویمی است؟

- ۳۰ در قلمرو هخامنشیان و اشکانیان چه گاه‌شماری متداول بوده است؟
- ۳۱ دانش و مهارت اندازه‌گیری زمان، با چه علمی ارتباط نزدیک دارد؟ و ابداع تقویم نتیجه چیست؟
- ۳۲ چرا دانش تاریخ بدون توجه به زمان، معنایی ندارد؟
- ۳۳ چرا منابع نوشتاری برای شناخت دوره تاریخی کافی نیست؟ باستان‌شناسی چه کمکی در این مورد کرده است؟
- ۳۴ از مراحل کار باستان‌شناسان «استخراج و تنظیم اطلاعات» را توضیح دهید.
- ۳۵ سرانجام قیام «مزدک» در دوران ساسانیان چه شد؟
- ۳۶ چرا حکومت اشکانیان را «ملوک‌طوایفی» خوانده‌اند؟
- ۳۷ اشکانیان چگونه توانستند سلوکیان را از ایران بیرون کنند؟
- ۳۸ کدام آثار معماری ایران باستان، نماد حکومت جهانی هخامنشیان است؟
- ۳۹ درباره شخصیت انسانی کورش و شکل جدید از فرمانروایی او در جهان، توضیح دهید.
- ۴۰ منشور کورش در کدام موزه قرار دارد؟
- ۴۱ چهار قوم شناخته شده‌ای که از آغاز دوران تاریخی در نواحی غربی فلات ایران زندگی می‌کردند را نام ببرید.
- ۴۲ پنج ستون از سنگ‌نوشته بیستون، چه نوع گزارشی است و به چه وقایعی اختصاص دارد؟
- ۴۳ مورخان تا دویست سال پیش، از کدام سلسله‌های تاریخ باستان اطلاع داشتند و از کدام سلسله‌ها چندان شناختی نداشتند؟
- ۴۴ تاریخ ایران زمین با چه مفهومی آغاز می‌شود و دو سلسله افسانه‌ای تاریخ ایران را نام ببرید.
- ۴۵ ویژگی‌های تاریخ‌نگاری نوین را بنویسید.
- ۴۶ رواج و رونق چه علمی تأثیر مهمی بر شکوفایی و گسترش علم تاریخ در یونان باستان داشته است؟

۴۷ برجسته‌ترین نوآوری‌های معماری اشکانی و ساسانی را شرح دهید.

۴۸ آثار و پیامدهای سیاسی و دینی رسمیت یافتن دین زرتشتی در دوران ساسانی را بررسی کنید.

۴۹ سیاست دینی اشکانیان چه آثار و نتایج فرهنگی و اجتماعی در پی داشت؟

۵۰ سه مورد از اقدامات مهم داریوش اول هخامنشی را که بر وضعیت اقتصادی اثر گذاشت، فهرست کنید.

۵۱ چرا حکومت‌ها در ایران باستان به راه‌ها و وسایل حمل و نقل اهمیت زیادی می‌دادند؟

۵۲ نظام اجتماعی ایران در دوره‌ی ساسانیان چه ویژگی‌هایی داشت؟

۵۳ در نظام اجتماعی جامعه‌ی ایرانی در دوره‌ی هخامنشیان، چه تغییر و تحولاتی ایجاد شد؟

۵۴ علل و نتایج گسترش تشکیلات اداری (نظام دیوان‌سالاری) را در زمان ساسانیان توضیح دهید.

۵۵ مجلس‌های دوران اشکانیان چه نقشی در اداره‌ی امور کشور داشتند و اعضای آن‌ها چه گروه‌هایی بودند؟

۵۶ تفاوت شیوه‌های حکومت هخامنشیان و اشکانیان را به لحاظ تمرکز و یا عدم تمرکز قدرت، به طور مستدل توضیح دهید.

۵۷ با توجه به شیوه‌ی حکومت اشکانیان، دلیل بیاورید که چرا تشکیلات اداری (دیوان‌سالاری) در دوران آنان، به گستردگی تشکیلات اداری دوران هخامنشیان و ساسانیان نبود؟

۵۸ دلایل بروز جنگ‌های پی‌درپی میان امپراتوری روم و ایران را در دوران اشکانی و ساسانی بررسی کنید.

۵۹ موقعیت حکومت اشکانیان در دوران پادشاهی مهرداد یکم و مهرداد دوم را شرح دهید.

۶۰ چرا مورخان و پژوهشگران، اهمیت فوق‌العاده‌ای برای نقش و عملکرد داریوش بزرگ در تاریخ ایران قائل هستند؟

۶۱ چه عاملی زمینه‌ساز اتحاد قابل پراکنده‌ی مادی و تأسیس حکومت ماد شد؟

۶۲ پنج مورد از منابع غیرنوشتاری تاریخ ایران در دوران پیش از اسلام را نام ببرید.

۶۳ براساس نمودار خط زمان، مراحل تأسیس و گسترش امپراتوری روم باستان را به‌ترتیب بیان کنید.

- ۶۴ به نظر شما چه عواملی موجب شکوفایی فلسفه و علوم در یونان باستان شده بود؟
- ۶۵ علل و پیامدهای جنگ‌های پلوپونزی را شرح دهید.
- ۶۶ مراحل کار باستان‌شناسان را به ترتیب بیان کنید.
- ۶۷ تفاوت‌های تاریخ‌نگاری نوین را با وقایع‌نگاری توضیح دهید.
- ۶۸ از اقدامات مهم حکومت «هان» که به سنتی ماندگار در تاریخ چین تبدیل شد، چه بود؟
- ۶۹ آیین «بودا» در دوره حکومت چه سلسله‌ای به چین راه یافت؟
- ۷۰ «کنفوسیوس» در چه زمانی و در کجا زندگی می‌کرد و اساس تعلیمات او چه بود؟
- ۷۱ از اقدامات مهم «شی هوانگ‌تی» در دوران فرمانروایی بر چین باستان، چه بود؟
- ۷۲ چه کسی در هند باستان، سلسله «موریا» را بنیان گذاشت؟ و حکومت «موریا» در زمان چه کسی به اوج قدرت رسید؟
- ۷۳ چهار حقیقت عالی و هشت راه مقدس که می‌توان به «نیروانا» رسید، از نظر بودا چیست؟
- ۷۴ برهمنان در هند چه مقام و وظیفه‌ای داشتند؟
- ۷۵ کشاورزی و صنعت در تمدن سند، چه وضعیتی داشت؟
- ۷۶ در مصر جریان زندگی و تمدن به چه عاملی وابسته بود؟
- ۷۷ قانون‌نامه حمورابی، چه ویژگی دارد و شامل چه قوانینی است؟
- ۷۸ سلسله بابل قدیم در بین‌النهرین توسط چه قومی به وجود آمد؟ مشهورترین فرمانروای آن چه کسی بود و چه اقداماتی انجام داد؟
- ۷۹ «بن‌النهرین» به چه معنی است؟ و شامل چه سرزمین‌هایی است؟
- ۸۰ شباهت‌ها و تفاوت‌های دین سومریان و مصریان باستان را، با ذکر دلیل، بیان کنید.

- ۸۱ کدام آثار فلزی عهد ساسانی از شهرت فراوانی برخوردار است؟
- ۸۲ معروف‌ترین نقش برجسته دوره ساسانی مجموعه کدام طاق است؟
- ۸۳ کاخ تیسفون در دوره ساسانی در کجا ساخته شد؟
- ۸۴ مهم‌ترین آثار معماری دوره ساسانیان را کدام بناها تشکیل می‌دهند؟
- ۸۵ سلوکیان تلاش خود را برای گسترش کدام هنر و معماری در ایران به کار گرفتند؟
- ۸۶ تخت جمشید در دوره هخامنشی در زمان کدام پادشاه ساخته شد؟
- ۸۷ مهم‌ترین بناهای دوره هخامنشی، شامل چه بناهایی است و قدیمی‌ترین این بناها کدامند؟
- ۸۸ اقوام آریایی مهاجر به ایران چه اعتقادات دینی داشتند و چه کسانی تشریفات دینی را اجرا می‌کردند؟
- ۸۹ در دوران ایران باستان عوامل اقلیمی و طبیعی چه تأثیری بر وضعیت اقتصادی داشت؟
- ۹۰ مراکز مهم تجاری در دوره هخامنشیان کدام شهرها و بنادر بودند؟
- ۹۱ در دوران اشکانیان و ساسانیان چه پولی رواج یافت؟
- ۹۲ تا زمان داریوش بزرگ، مبادله کالا به چه صورتی انجام می‌گرفت؟
- ۹۳ مهم‌ترین راه ارتباطی که در زمان هخامنشیان ساخته شد کدام جاده بود و چه ویژگی‌هایی داشت؟
- ۹۴ با گسترش شهرها در دوره ساسانی، خانواده چه موقعیتی پیدا کرد؟
- ۹۵ در خانواده آریایی کهن، اقتصاد خانواده به چه صورتی بود؟
- ۹۶ قیام «مزدک» در زمان کدام پادشاه ساسانی پدید آمد؟ و موجب انجام چه اقداماتی از طرف پادشاهان ساسانی شد؟
- ۹۷ «تَنَسَر» در دوره ساسانی چه کسی بود و نامه او به حاکم طبرستان حاوی چه مطالبی است؟

۹۸ هرم اجتماعی ایران در زمان اشکانیان را رسم کنید.

۹۹ رده‌بندی قبیله‌ای اقوام مهاجر آریایی، بر چه مبنایی بود؟

۱۰۰ دبیران در حکومت ساسانی چه نقشی داشتند؟

- ۱ ارژنگ
- ۲ موزاییک‌کاری، نقاشی دیواری، گچ‌بری و نقش‌برجسته.
- ۳ هنر مادی متکی بر تجربیات و دستاوردهای هنری بومیان غرب فلات ایران بوده است که قرن‌ها پیش از مادی‌ها در این منطقه می‌زیسته‌اند و صاحب تمدن درخشانی بوده‌اند.
- ۴ از دوره مادی، آثار مختلفی شامل اشیای زرین و سیمین و ظروف سفالی به دست آمده که نشان می‌دهد هنرمندان مادی در فلزکاری، جواهرسازی و سفالگری مهارت در خور توجهی داشته‌اند.
- ۵ در این کتاب، فصلی به دانش اختصاص یافته و در آن مطالبی درباره پزشکی، دامپزشکی، ستاره‌شناسی، حکمت، امور اجتماعی و حقوقی و علوم طبیعی بیان شده است.
- ۶ فرزندان دانا، پرهیزگار، دلیر، بردبار، فرمانبر و سخت‌کوش توجه جدی داشتند. آیین و فرهنگ ایرانی نیز بر اهمیت تربیت و ارزش دانایی و خردورزی تأکید می‌کرد.
- ۷ این زبان‌ها از زمان سقوط هخامنشیان تا فروپاشی حکومت ساسانیان و حتی قرون نخستین اسلامی در مناطق مختلف ایران متداول بوده است.
- ۸ سوئدی - دانمارکی - نروژی - آلمانی - انگلیسی - هلندی
- ۹ زبان ایلامی که مردمان جنوب غربی فلات ایران با آن سخن می‌گفتند، زبان رسمی و نوشتاری حکومت و تمدن ایلام بود. این زبان تا مدتی پس از ورود آریاییان، همچنان رواج داشت.
- ۱۰ آن‌ها اهوره مزدا و برخی از خدایان کهن ایرانی همچون میترا را ستایش می‌کرده‌اند. روحانیون مادی که مَغ نامیده می‌شدند، برگزاری آیین‌های دینی از جمله خواندن نیایش‌ها و سرودها و رسم قربانی کردن را برعهده داشتند.
- ۱۱ نسخه‌ای از اوستا که در زمان هخامنشیان بر پوست گاو نوشته شده بود، بر اثر آتش‌سوزی تخت جمشید به دست اسکندر مقدونی از بین رفت.
- ۱۲ بر پایه تعالیم زرتشت دو نیرو یا مینوی نیک و بد در جهان وجود دارد. آن کس که نیک و خیر را برگزید، پیرو اهوره‌مزدا و آن کس که بد و شر را انتخاب کند، پیرو اهریمن شمرده می‌شود.
- ۱۳ در مناطقی مثل بابل، لیدی و شهرهای فنیقی‌نشین سواحل شرقی دریای مدیترانه.
- ۱۴ به دستور پادشاهان ساسانی، بنادر و اسکله‌های متعددی در خلیج فارس و دریای عمان ساخته شد و کشتی‌ها و دریانوردان ایرانی حضوری چشمگیر در دریاها و اقیانوس‌ها داشتند. سیراف از بندرهای مهم خلیج فارس برای دریانوردی و صیادی بود.
- ۱۵ پیوند تنگاتنگی با باورهای دینی و زندگی سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مردم ایران، به ویژه فعالیت‌های کشاورزی داشت. ویژگی برجسته این جشن‌ها، عبادت و شکرگزاری به درگاه خداوند بزرگ بود.
- ۱۶ شاه بالاترین مرجع قضایی و قاضی‌القضات به شمار می‌رفت و در محاکمه‌ها مهم، حکم نهایی را او صادر می‌کرد. برخی از پادشاهان در روزهای معینی از سال، شخصاً به شکایت و دادخواهی مردم عادی رسیدگی می‌کردند.

- ۱۷ پادشاه اشکانی بالاترین مقام سیاسی و نظامی کشور به شمار می‌رفت. علاوه بر خاندان شاهی، خاندان‌های بزرگ دیگری نیز در قدرت و حکومت سهیم بودند.
- ۱۸ مسئول بازرسی و مأموران تحت فرمان شاه، به عنوان چشم و گوش شاه معروف بودند. آنان به طور منظم به بخش‌های مختلف قلمرو سرکشی می‌کردند تا اطمینان یابند که صاحب‌منصبان حکومتی وظایف خود را به درستی انجام دهند.
- ۱۹ به دو بخش تشکیلات اداری مرکزی و تشکیلات استانی یا ساتراپی تقسیم می‌شد. تشکیلات اداری مرکزی در درون دربار هخامنشی در پایتخت ساماندهی شد بود و اجزای اصلی آن را خزانه شاهی، انبار شاهی و دیوان شاهی تشکیل می‌دادند.
- ۲۰ چین کشوری پهناور در شرق آسیا و دارای ویژگی‌های سرزمینی، آب و هوای متنوع است. موانع طبیعی، چین را از تایلند، برمه، هند و آسیای مرکزی جدا کرده است. اما دره پهناور و رود هوانگ‌هو در شمال، این کشور را در معرض یورش اقوام بیابان‌گرد قرار می‌داد.
- ۲۱ تمدن مصر پیش از هر چیز به خاطر بناهای باستانی مانند اهرام، معابد، کاخ‌ها و نیز آثار هنری به ویژه مجسمه‌سازی شهرت دارد. مصر از منابع طبیعی سنگ آهک و سنگ خارا بهره‌مند بود و معماران مصری برای ساختن هرم‌ها و دیگر بناها از آن‌ها استفاده می‌کردند.
- ۲۲ آشوریان که قومی جنگجو در شمال بین‌النهرین بودند، پس از آنکه حکومت بابل قدیم، دچار ضعف و زوال شد، به قدرت رسیدند. حکومت آشور با لشکرکشی‌های پی‌درپی به سرزمین‌های همجوار و غارت آن‌ها، بر قلمرو و ثروت خود افزود.
- ۲۳ خدایان متعدد را می‌پرستیدند و اعتقاد داشتند که هر شهر از آن خدای است و برای خدای شهر خویش پرستشگاهی باشکوه برپا نموده و قربانی و هدایای زیادی نثارش می‌کردند. و معتقد بودند که خدایان، انسان‌ها را برای خدمت به خود آفریده‌اند و اگر در این کار کوتاهی کنند، خدایان آنان را با فرو فرستادن سیل و طوفان یا خشکسالی تنبیه خواهند کرد.
- ۲۴ سنگ اصلی‌ترین ماده‌ای بود که انسان‌های نخستین از آن برای ساختن ابزار استفاده کردند. در آغاز ابزارهای سنگی بسیار ساده و ابتدایی بود، اما طی میلیون‌ها سال، انسان در ساخت تیغه‌های سنگی مهارت یافت و توانست ابزارهایی مانند تبر، زوبین و کارد بسازد. مردمان پیش از تاریخ از استخوان و چوب نیز برای ساخت ابزار استفاده می‌کردند.
- ۲۵ ۱- دوره پیش از تاریخ ۲- دوره تاریخی
- ۲۶ ۱۰ اردیبهشت در تقویم ایران، روز ملی خلیج فارس نام گرفته است. تلاش برخی کشورهای همسایه برای تحریف نام تاریخی خلیج فارس، عامل مهمی بوده است تا شورای عالی فرهنگی به پیشنهاد شورای فرهنگ عمومی، روز اخراج پرتغالی‌ها، ۱۰ اردیبهشت، از تنگه هرمز در زمان صفویه را به عنوان روز ملی خلیج فارس نام‌گذاری کنند.
- ۲۷ ۱- دوره پیش از تاریخ ۲- دوره باستان ۳- دوره میانه (قرون وسطا) ۴- دوره جدید (عصر رنسانس) ۵- دوره معاصر.
- ۲۸ ۱- عصر سنگ (پارینه سنگی، میان‌سنگی، نوسنگی) ۲- عصر مس ۳- عصر مفرغ ۴- عصر آهن
- ۲۹ گاه‌شماری جلالی یکی از دقیق‌ترین گاه‌شماری‌های جهان است و گاه‌شماری هجری خورشیدی که از سال ۱۳۰۴ شمسی در ایران رسمیت یافت براساس آن تنظیم شده است.

- ۳۰ گاه‌شماری خورشیدی - قمری بابلی در قلمرو هخامنشیان رواج داشته است، اما ماه‌ها براساس فرهنگ و آیین ایرانی نام‌گذاری شده بودند. در دوره اشکانیان گاه‌شماری بابلی، سلوکی و اوستایی متداول بوده است.
- ۳۱ دانش اندازه‌گیری زمان ارتباط نزدیکی با علوم ریاضیات، نجوم و فیزیک دارد و ابداع تقویم، نتیجه تلاش مشترک دانشمندان این علوم به حساب می‌آید.
- ۳۲ زیرا رویدادهای تاریخی در زمان معینی در گذشته روی داده‌اند و بدون آگاهی از زمان روی دادن آن‌ها، نمی‌توان به درکی منطقی و درست از تاریخ دست یافت.
- ۳۳ باستان‌شناسی کمک شایانی به مطالعه دوره تاریخی کرده است. منابع نوشتاری (مکتوب) برای شناخت کامل این دوره مخصوصاً اوایل آن، کافی نیستند. از سوی دیگر، عمده اطلاعات منابع نوشتاری مربوط به رویدادهای سیاسی و نظامی و شرح اقدامات فرمانروایان است.
- ۳۴ در این مرحله باستان‌شناسان آثار یا بناهای کشف شده را به لحاظ قدمت و مصالح به کار رفته در آن‌ها و کاربرد آن‌ها، مورد بررسی و مطالعه قرار می‌دهند و با مقایسه آثار و بناهای باستانی در زمان‌های مختلف، می‌کوشند تا سیر پیشرفت‌های فنی، هنری و فرهنگ مردمان گذشته را درک کنند.
- ۳۵ در پایان دوران قباد، با هدایت خسرو، پسر و جانشین او، مزدک به مناظره‌ای ساختگی دعوت شد که در پایان آن، به همراه تعدادی از هوادارانش به قتل رسید.
- ۳۶ نظام حکومتی اشکانیان مجموعه‌ای از حکومت‌های نیمه مستقل بود که به حکومت مرکزی اشکانی، مالیات و نیروی نظامی می‌دادند. این نوع حکومت را ملوک‌طوایفی خوانده‌اند.
- ۳۷ اشکانیان با استفاده از جنگاوران قبایل شرق ایران که در سوارکاری و تیراندازی با کمان، مهارت فراوان داشتند، سپاه ورزیده‌ای را تشکیل دادند. آنان به تدریج به سمت غرب پیشروی کردند و پس از صد سال جنگ و گریز موفق شدند سلوکیان را به طور کامل از ایران بیرون کنند.
- ۳۸ تخت جمشید - دروازه ملل
- ۳۹ کورش نه تنها به عنوان یک جهانگشاه، بلکه بخاطر شخصیت انسانیش همواره مورد تحسین بوده است. در روزگاری که قتل و غارت و کشتار، روش معمولی فرمانروایان و فاتحان بود، کورش با پرهیز از چنین رفتاری، شکل جدیدی از فرمانروایی و رفتار مداراجویانه و انسانی را به جهان معرفی کرد.
- ۴۰ موزه بریتانیا در لندن.
- ۴۱ ایلامی‌ها، کاسی‌ها، لولوبی‌ها، گوتی‌ها
- ۴۲ در حقیقت گزارشی تاریخی محسوب می‌شود که به شرح وقایع دوران آغازین فرمانروایی داریوش بزرگ و سرکوب شورش‌های نواحی گوناگون اختصاص دارد.
- ۴۳ در میان سلسله‌های حکومتی ایران، تنها از تاریخ ساسانیان اطلاع در خور توجهی داشتند اما چندان شناختی از سلسله‌های ایلام، ماد و هخامنشیان نداشتند و کورش و داریوش هخامنشی را به درستی نمی‌شناختند.

۴۴ تاریخ کهن ایران با افسانه و اسطوره آغاز می‌شود و امروزه سلسله‌های پیشدادیان و کیانیان به عنوان دوران افسانه‌ای (اساطیری) شناخته می‌شوند.

۴۵ ۱- علم تاریخ صرفاً به توصیف زندگانی فرمانروایان و امور سیاسی و نظامی محدود نمی‌شود، بلکه همه ابعاد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و هنری جوامع گذشته را در بر می‌گیرد.
۲- علم تاریخ صرفاً به ثبت و نقل رویدادهای گذشته بسنده نمی‌کند، بلکه زمینه‌ها، علت‌ها، نتایج و آثار گوناگون حوادث تاریخی را نیز بررسی و تجزیه و تحلیل می‌کند.

۴۶ ادبیات و فلسفه

۴۷ اشکانیان که در پی سلوکیان قدرت را به دست گرفتند، در آغاز، دنباله‌رو دستاوردهای فرهنگی و هنری یونانیان بودند. اما به تدریج از نفوذ فرهنگ، هنر و معماری یونانی در ایران کاسته شد. در دوران اشکانیان شهر و شهرنشینی گسترش قابل توجهی یافت از آثار برجسته‌ی معماری دوران اشکانیان می‌توان به بقایای شهر نسا، صد دروازه (دامغان)، معبد آناهیتا در شهر کنگاور در استان کرمانشاه، کوه خواجه‌ی سیستان و کاخ شهر حرا (الحضر) در نزدیکی موصل در کشور عراق اشاره کرد. مصالح ساختمانی در این دوره بیش‌تر شامل خشت، آجر، سنگ تراشیده و تراشیده است. ساخت بناهای طاق‌دار، گنبدی و دارای ایوان، از ویژگی‌های معماری دوران اشکانیان به شمار می‌رود. هنر گچبری در زمان اشکانیان رواج یافت و در بناهای کوه خواجه، به نهایت ظرافت رسید. آرایه‌ی دیگری که در معماری اشکانی رواج داشته، نقاشی دیواری است. اما در دوره‌ی ساسانیان کاخ‌ها، آتشکده‌ها، پل‌ها، کاروان‌سراها، قلعه‌ها و بندها (سدها) مهم‌ترین آثار را تشکیل می‌دهند. معماری ساسانی با بنای کاخ اردشیر در فیروزآباد فارس (گور) آغاز شد و با ساخت کاخ تیسفون به اوج رسید. کاخ تیسفون که از آن به عنوان یکی از باشکوه‌ترین و زیباترین بناهای ساسانی یاد می‌شود، در کنار رود دجله ساخته شد. طاق یا ایوان کسری، بخشی از آن کاخ بود. از جمله ویژگی‌های برجسته‌ی معماری آن دوره، کاربرد وسیع گنبد، ایوان و طاق در ساخت بناها به ویژه کاخ‌ها بود. معماران چیره‌دست ایرانی در آن زمان، فنون و مهارت‌های ساخت گنبد را چنان توسعه و ترقی دادند که سبک کار آنان، الگویی برای معماران در دوران اسلامی شد و حتی معماران اروپایی نیز آن را تقلید کردند. در دوره‌ی ساسانی برای تزئینات داخلی کاخ‌ها و بناها از روش‌های گوناگونی مانند موزاییک‌کاری، نقاشی دیواری، گچ‌بری و نقش برجسته استفاده می‌شد. آتشکده‌های متعددی هم که در این عصر در مناطق مختلف ایران ساخته می‌شد، به شکل گنبد چهار طاقی بود و آتش مقدس در دوران آن نگهداری می‌شد. در طی حدود چهار قرن فرمانروایی سلسله‌ی ساسانیان بر ایران، شهرهای متعددی در گوشه و کنار کشور، به خصوص در فارس و خوزستان به فرمان پادشاهی این سرزمین برپا گردید. طرح و نقشه‌ی شهرهای ساسانی هم‌چون شهرهای اشکانی به شکل دایره بود.

دوره‌ی ساسانیان اهمیت به سزایی در تاریخ دین زرتشت دارد؛ چرا که حکومت ساسانی این دین را دین رسمی ایران اعلام کرد. با این اقدام، دین و سیاست به هم گره خوردند. از یک سو، پادشاهان ساسانی به پشتیبانی کامل از دین رسمی پرداختند و از سوی دیگر روحانیان زرتشتی، قدرت و حاکمیت پادشاهان ساسانی را تأیید کردند. گسترش و رسمیت یافتن دین زرتشتی، نفوذ و قدرت روحانیان زرتشتی را به طرز چشم‌گیری افزایش داد. در رأس آنان، روحانی برجسته‌ای با عنوان موبدان موبد قرار داشت که از جایگاه بلندی در دربار برخوردار بود. پادشاهان ساسانی معمولاً برای تصمیم‌گیری در مسائل مهم حکومتی، با موبدان مشورت می‌کردند. پس از موبدان موبد، سلسله مراتبی از روحانیان جای می‌گرفتند که عهده‌دار مسئولیت‌هایی مانند قضاوت و دادرسی، اداره‌ی آتشکده‌ها، اجرای مراسم و آداب مذهبی و تعلیم آموزه‌های زرتشتی بودند تا آن زمان، موبدان ترجیح می‌دادند که مطالب کتاب اوستا را به حافظه بسپارند و به صورت شفاهی به دیگران منتقل کنند ولی تحولات دینی این عصر، از جمله پیشرفت دین مسیح در قلمرو ساسانی و در گرفتن مباحثات اعتقادی میان پیروان ادیان مختلف، موجب شد موبدان برای این‌که در مقام بحث و جدل، سند و مدرک قابل استنادی در اختیار داشته باشند، اقدام به مکتوب کردن اوستای شفاهی کنند؛ هرچند هم‌چنان به نقل شفاهی آن رغبت بیش‌تری داشتند. در دین زرتشتی، آتش، عنصری مقدّس بود و زرتشتیان با نیایش در برابر آتش، اهوره‌مزدا را ستایش می‌کردند. به همین دلیل در دوره‌ی ساسانیان آتشکده‌های بسیاری در شهرها و روستاهای ایران ساخته شد. سه آتشکده‌ی آذربزرین مهر در خراسان، مخصوص کشاورزان، آذرگُشنسپ در آذربایجان، ویژه‌ی شاهان و آذرْفَرزُبغ در فارس، خاص موبدان، بزرگ‌تر و شکوهمندتر از دیگر آتشکده‌ها بودند. در عصر ساسانیان، اوستا به زبان پهلوی ترجمه و شرح و تفسیرهایی بر آن نوشته شد. هم‌چنین کتاب‌های اعتقادی براساس تعالیم زرتشت به زبان پهلوی تألیف گردید. از جمله مهم‌ترین و مفصل‌ترین این کتاب‌ها باید از دینکرد، نام برد که دانشنامه‌ای مشتمل بر عقاید زرتشتی است. کتاب بَندهش از جمله‌ی دیگر کتاب‌های آن دوره به شمار می‌آید.

اشکانیان نیز همانند هخامنشیان حامی سیاست آزادی دینی بودند. ایرانیان و دیگر مردمانی که در سرزمین‌های تحت فرمانروایی حکومت اشکانی زندگی می‌کردند، در ستایش خدایان و انجام مراسم دینی خود آزاد بودند. آزادی دینی اشکانیان زمینه‌ی مناسبی را برای هم‌زیستی مسالمت‌آمیز پیروان دین‌ها و عقاید مختلف فراهم آورد. از این‌رو، یونانی‌تبارانی که در ایران می‌زیستند بدون هیچ مزاحمتی خدایان خود را می‌پرستیدند. مجسمه‌هایی از این خدایان در کاوش‌های باستان‌شناسی پیدا شده است. یهودیان نیز هم‌چون دوره‌ی هخامنشی، حکومت ایران را پناهگاه مناسبی برای خود می‌شمردند. پیروان دین مسیح هم که در معرض آزار و اذیت حکومت روم قرار داشتند، در قلمرو اشکانیان احساس امنیت و آزادی می‌کردند. آیین بودایی از آیین‌هایی بود که در آن دوره به ایران نفوذ کرد و مبلغان بودایی در سرزمین‌های شرقی حکومت اشکانی به تبلیغ اندیشه و آموزه‌های بودا می‌پرداختند. براساس گزارش یکی از مورخان چینی، شاهزاده‌ای از خاندان اشکانی برای نخستین بار کتاب‌های بودایی را به زبان چینی ترجمه کرد.

داریوش سکه‌هایی با وزن و عیار مشخص ضرب کرد که در سراسر قلمرو هخامنشیان و حتی فراتر از آن اعتبار داشت. سکه طلائی داریوش موسوم به دَرِیک، شهرت فراوان یافت. ضرب سکه‌ی طلا در انحصار شاهان بود و شهریه‌ها (ساتراپ‌ها) با اجازه پادشاه می‌توانستند سکه‌ی نقره ضرب کنند. نظام پولی که داریوش هخامنشی ایجاد کرد، معیاری برای ارزش‌گذاری کالاها و خدمات در نواحی مختلف پادشاهی هخامنشی شد و عامل مهمی در بسط و گسترش تجارت داخلی و خارجی بود. هخامنشیان واحدهای وزن و اندازه‌گیری ایلامیانرا حفظ کردند و واحدهای تازه‌ای به آن افزودند. به دستور داریوش بزرگ، واحدهای وزن و اندازه‌گیری مشخصی برای شهریارانی هخامنشی تعیین شد. تعدادی از وزنه‌های آن دوره برجا مانده است. پیمان‌ها یا گیل در زندگی اقتصادی دوران هخامنشی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود، چون در آن روزگار میزان و مقدار مواد خوراکی را به جای وزن کردن، با پیمان‌ها تعیین می‌کردند. یکپارچه ساختن سرزمین‌های ثروتمند و متمدنی که مردمان آن‌ها دارای تجربیات فراوانی در تولید کالاهای مختلف بودند و کمک شایانی به رونق اقتصادی و توسعه‌ی صنعت شد. کارگاه‌هایی وجود داشته که متعلق به شاه بودند و اشیاء و مواد خوراکی موردنیاز کاخ شاهی را تولید می‌کردند. استادکاران و صنعتگرانی از سرتاسر قلمرو پهناور هخامنشی در این کارگاه مشغول به کار بودند.

نه فقط از نظر سیاسی و نظامی بلکه از جنبه‌ی اقتصادی و مخصوصاً تجاری دارای ارزش و اهمیت فوق‌العاده بودند. در دوره‌ی هخامنشیان شبکه وسیعی از جاده‌ها ساخته شد. مهم‌ترین آن‌ها جاده شاهی بود که به فرمان داریوش بزرگ احداث گردید. این جاده، شوش، یکی از پایتخت‌های هخامنشی را به شهر سارد در آسیای صغیر متصل می‌کرد. در طول جاده شاهی، به فاصله هر ۲۵ یا ۳۰ کیلومتر، ایستگاه‌هایی با امکانات فراوان برای مسافران و کاروان‌ها ایجاد شده بود. در دوره‌ی هخامنشی فنون و مهارت‌های جاده‌سازی پیشرفت کرد. در جاهایی که زمین سست یا باتقلاقی بود، جاده را سنگ‌فرش می‌کردند. جاده‌ها در آن زمان به گونه‌ای ساخته می‌شدند که ازابه‌ها به آسانی بتوانند در آن‌ها حرکت کنند. اسب، الاغ و شتر، چارپایانی بودند که در حمل و نقل، مورد استفاده قرار می‌گرفتند. از ازابه‌ها و گاری‌های دوچرخ و چهارچرخ که توسط اسب کشیده می‌شدند، بهره فراوان می‌بردند. داریوش بزرگ، یکی از اهالی آسیای صغیر به نام اسکیلانس را مأمور کشف مسیرهای آبی کرد. یکی دیگر از اقدامات مهم و مدبرانه داریوش در زمینه‌ی توسعه‌ی راه‌های دریایی، اتصال دریای سرخ به رود نیل بود. او با حفر آبراه‌ای (کانالی)، دریای سرخ را به رود نیل متصل کرد تا امکان تردد کشتی‌ها میان رود و دریا فراهم آید. (در دوره‌ی هخامنشیان) دریانوردی و حمل و نقل دریایی به طور چشم‌گیری رونق گرفت. بنادر، توسعه پیدا کردند و بندرهای جدید بنا گردید. کشتی‌هایی با ظرفیت حمل چند صد تن کالا، ساخته شد. در دوران فرمانروایی اشکانیان و ساسانیان نیز، راه‌ها و وسایل ارتباطی، از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار بودند و توجه زیادی به نگهداری و امنیت جاده‌ها صورت می‌گرفت.

چاپارخانه‌ها هم‌چنان دایر بودند؛ کاروانسراهای جدیدی در مسیر راه‌ها ساخته شد و چاه‌ها و قنات‌هایی برای تأمین آب آن‌ها، حفر گردید. بقایای کاروان‌سراها و پل‌های برجا مانده از دوره ساسانی نشان می‌دهد که در آن زمان، توجه خاصی به بازسازی و توسعه‌ی جاده‌ها می‌شده است. دریانوردی و کشتی‌رانی نیز، پیشرفت نمایانی کرد. بنادر و اسکله‌های متعددی به خصوص در خلیج فارس و دریای عمان ساخته شد. کشتی‌ها و دریانوردان ایرانی حضور چشم‌گیری در دریاها و اقیانوس‌ها داشتند. سیراف از جمله بندرهای مهم خلیج فارس بود که اهالی آن‌جا در یارنوردی و صیادی مهارت زیادی داشتند. راه‌ها علاوه بر آن‌که امکان جابه‌جایی کالاها و مسافران را فراهم می‌آوردند در انتقال اندیشه‌ها و فرهنگ‌ها نیز نقش مهمی داشتند. از طریق مسیرهای ارتباطی زمینی و دریایی بود که فرهنگ، هنر و معماری اقوام و جوامع عهد باستان در بخش‌های وسیعی از جهان آن روزگار بر یکدیگر تأثیر گذاشتند. بسیاری از آیین‌ها و دین‌های باستانی، از طریق جاده‌ها، از شرق به غرب عالم یا بالعکس راه یافتند.

نظام طبقاتی جامعه‌ی ایران در عصر ساسانی تحت تأثیر دو عامل گسترش یافت و تثبیت شد. عامل اول، تأسیس حکومت مرکزی قدرتمندی بود که خاندان ساسانی با توسعه‌ی تشکیلات اداری و دیوانی به وجود آوردند. از این‌رو، قشر جدیدی به نام «دبیران» در این دوره به طبقه‌ی حاکم افزوده شد. عامل دوم، رسمیت یافتن دین زرتشتی و افزایش نفوذ و اختیارات موبدان بود.

نظام طبقاتی عصر ساسانی بر اصالت نَسَب و خون استوار بود. اشراف و بزرگان نَسَب و خون خود را برتر از نَسَب و خون مردم عادی می‌دانستند و برخورداری از امتیازات ویژه را حق مسلم خویش می‌شمردند. حکومت ساسانی، طبقات و قشرهای اجتماعی را به شدت زیر نظر داشت. در چنین جامعه‌ای تحرک اجتماعی و رفتن از طبقه‌ای به طبقه‌ی دیگر، ممنوع و یا دست کم، بسیار دشوار بود.

در دوران ساسانیان نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی میان طبقه‌ی حاکم یعنی خاندان ساسانی و اشرافیت سیاسی، نظامی و دینی وابسته به آن از یک‌سو و توده‌ی مردم عادی از سوی دیگر افزایش یافت. طبقه‌ی فرادست و حاکم، در مقایسه با گذشته، گسترش چشم‌گیری یافت و در درون خود دارای مراتب و درجات متفاوت گردید. اعضای این طبقه هم‌چون قبل، صاحب مشاغل و مناصب عالی‌رتبه‌ی کشوری و لشکری و دارای زمین‌های فراوان بودند. اشراف‌زادگان فقط به امور جنگی، دیوانی، ورزش‌های رزمی، شکار و بزم می‌پرداختند و معمولاً دیگر فعالیت‌های را دور از شأن و مقام خویش می‌دانستند. زنان این طبقه با نوع لباس و زیورآلات، از دیگر زنان متمایز بودند. در مقابل، طبقه‌ی فرودست یا عامه‌ی مردم، شامل قشرهای مختلفی می‌شد که به طور موروثی به فعالیت‌های تولیدی و خدماتی مانند کشاورزی، دامداری، پیشه‌وری، تجارت و امثال آن مشغول بودند و بار سنگین مالیات‌های گوناگون را بر دوش می‌کشیدند.

در دوران ساسانیان، موبدان زرتشتی، مدافع نابرابری‌های اجتماعی و امتیازات طبقه‌ی حاکم بودند و چنین وانمود می‌کردند که این تفاوت‌ها و تمایزها برای حفظ نظم و ثبات کشور لازم است و رفتن از طبقه‌ای به طبقه‌ی دیگر موجب فاسد شدن جامعه می‌شود.

دوره‌ی ماد و هخامنشی: پس از آن‌که اقوام آریایی حکومت تشکیل دادند، سرزمین‌های مختلف را فتح کردند و به تدریج افراد و خاندان‌هایی که اداری حکومت را برعهده داشتند، به ثروت بیش‌تر و منزلت بالاتری دست یافتند. تمرکز قدرت و ثروت در نزد عده‌ای خاص، موجب ایجاد نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی و شکل‌گیری طبقات اجتماعی به معنای واقعی آن شد. دوره‌ی کوتاه فرمانروایی مادها را باید سرآغاز این تحول دانست، ولی در زمان هخامنشیان با افزایش فتوحات و توسعه‌ی تشکیلات حکومت، نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی در میان گره حاکم و مردم عادی افزایش یافت. در دوران هخامنشیان، اعضای خاندان‌های بزرگ که خانواده‌ی شاهی در رأس آن‌ها قرار داشت، از طرف پادشاه به سمت حکومت شهری‌ها، فرماندهی ارتش و سایر مناصب مهم حکومتی منصوب گردیدند. آنان دارای‌های هنگفتی کسب کردند و صاحب زمین‌های وسیعی، به ویژه در مناطق مفتوحه شدند. به قول هرودت، این خاندان‌ها امتیازات زیادی داشتند که دیگران از آن محروم بودند. بدین گونه در زمان هخامنشیان طبقه‌ای از اشراف و بزرگان شکل گرفت که علاوه بر امتیازات ویژه اقتصادی، از مقام و منزلت اجتماعی بالاتری برخوردار بودند. هرودت و دیگر مورخان یونانی به نمونه‌های گوناگونی از تفاوت‌ها و نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی در میان ایرانیان در زمان هخامنشیان، مثلاً خوراک، پوشاک، آداب معاشرت و تحصیل اشاره کردند. در این دوره به دلیل اهمیت فتوحات نظامی، قشر جنگجویان نسبت به دو قشر دیگر، در جایگاه بالاتری قرار گرفت.

پادشاهان ساسانی به منظور ایجاد تمرکز و افزایش دامنه‌ی نظارت و تسلط خود بر مناطق مختلف کشور، از یک سو سپاهی دائمی و نیرومند تشکیل دادند و از سوی دیگر اقدام به توسعه و تقویت تشکیلات اداری (دیوان‌سالاری) منسجم و منظمی کردند. در نتیجه این اقدام‌ها، از تعداد حکومت‌های موروثی محلی به طور محسوسی کاسته شد و مناطق مختلف کشور به ویژه نواحی جنوبی، مرکزی و غربی آن، تحت نظارت و سلطه‌ی مستقیم حکومت ساسانی قرار گرفت. تشکیلات اداری یا دیوان‌سالاری ساسانیان از اداره‌ها یا دیوان‌های مختلفی تشکیل شده بود که در رأس آن‌ها، وزیر بزرگ قرار داشت که به او بزرگ‌فرمادار می‌گفتند. وزیر تحت نظارت مستقیم پادشاه کار می‌کرد و مجری فرامین او بود. زمانی‌که پادشاه در جنگ یا سفر بود، وزیر به عنوان جانشین او کشور را اداره می‌کرد. وزیر هم‌چنین گاهی فرماندهی سپاه را نیز در جنگ به عهده می‌گرفت.

در دوران اشکانی دو مجلس وجود داشت. در یکی از این مجالس، شاهزادگان، بزرگان درباری و نمایندگان هفت خاندان بزرگ؛ و در دیگری پیشوایان دینی یا مغان حضور می‌یافتند. اعضای این دو مجلس پادشاه اشکانی را در اداره‌ی کشور که کمک می‌کردند و در تعیین جانشین پادشاه و تصمیم‌گیری برای جنگ و صلح نقش داشتند.

داریوش تشکیلات استانی یا ساتراپی و شیوه‌ی اداره‌ی آن‌ها را نیز، از نو سامان داد و قواعد تازه‌ای را برای نظارت و تسلط بیش‌تر حکومت مرکزی بر ساتراپ‌ها به وجود آورد. به هر حال نظام سیاسی - اداری که داریوش یکم ایجاد کرد، موجب وحدت بیش‌تر قلمرو هخامنشیان شد و حکومتی متمرکز نیرومند پدید ورد. حکومت اشکانی به شکل غیرمتمرکز اداره می‌شد و اداره برخی از سرزمین‌ها و مناطق کشور به صورت موروثی در اختیار پادشاهان کوچک و حاکمان محلی بود که تا حدودی در اداره قلمرو خویش استقلال داشتند. آنان دارای سپاهی بودند و حتی به نام خود سکه ضرب می‌کردند. این گروه از پادشاهان و حاکمان محلی برای نشان دادن اطاعت و وفاداری خویش به حکومت اشکانی، علاوه بر پرداخت باج و خراج سالانه، به هنگام جنگ، سپاه خود را در اختیار اشکانیان قرار می‌دادند. شیوه غیرمتمرکز اداره حکومت اشکانیان، شیوه‌ی حکومت ملوک طوایفی نامیده شده است.

داریوش تشکیلات استانی یا ساتراپی و شیوه‌ی اداره‌ی آن‌ها را نیز از نو سامان داد و قواعد تازه‌ای را برای نظارت و تسلط بیش‌تر حکومت مرکزی بر ساتراپ‌ها به وجود آورد. به هر حال نظام سیاسی - اداری که داریوش یکم ایجاد کرد، موجب وحدت بیش‌تر قلمرو هخامنشیان شد و حکومتی متمرکز نیرومند پدید آورد. حکومت اشکانی به شکل غیرمتمرکز اداره می‌شد و اداره برخی از سرزمین‌ها و مناطق کشور به صورت سرپرستی در اختیار پادشاهان کوچک و حاکمان محلی بود که تا حدودی در اداره قلمرو خویش استقلال داشتند. آنان دارای سپاهی بودند و برخی به نام خود سکه ضرب می‌کردند. این گروه از پادشاهان و حاکمان محلی برای نشان دادن اطاعت و وفاداری خویش به حکومت اشکانی، علاوه بر پرداخت باج و خراج سالانه، به هنگام جنگ، سپاه خود را در اختیار اشکانیان قرار می‌دادند. شیوه غیرمتمرکز اداره حکومت اشکانیان، شیوه‌ی حکومت ملوک طوایفی نامیده شده است.

اشکانیان: یکی از مسائل مهم در سیاست خارجی حکومت اشکانی، اختلافات و جنگ‌های مکرر با امپراتوری روم شرقی بود. در آن زمان، امپراتوری قدرتمند روم، در پی گسترش قلمرو خود به سمت شرق بود و گاه‌به‌گاه سپاه بزرگی را روانه ایران می‌کرد؛ اما اشکانیان نیز مصمم بودند که با تمام قوا از مرزهای غربی ایران دفاع کنند و اجازه ندهند که بار دیگر بیگانگان بر کشور سلطه یابند. یکی از مهم‌ترین جنگ‌های اشکانیان و روم در زمان پادشاهی ارد دوم اتفاق افتاد. کراسوس، سردار مشهور روم با سپاهی بزرگ و مجهز به منطقه‌ی بین‌النهرین هجوم آورد، اما در جایی به نام خَزان، از سپاه ایران به سختی شکست خورد و سردار مغرور روم کشته شد. فرماندهی سپاه ایران را در شهر خَزان، سردار بی‌باک و شجاع ایرانی، سورنا برعهده داشت که با اجرای فنون گوناگون جنگی به پیروزی بزرگی دست یافت. پس از جنگ خَزان، اشکانیان و رومیان بارها بر سر تسلط بر ارمنستان و مرزهای روسیه، با هم جنگیدند. سپاه اشکانی اگر چه در برخی از این جنگ‌ها ناکام بود، اما در نبردهای بعدی با پایمردی و دلآوری، شکست را جبران و دشمن را عقب می‌راند.

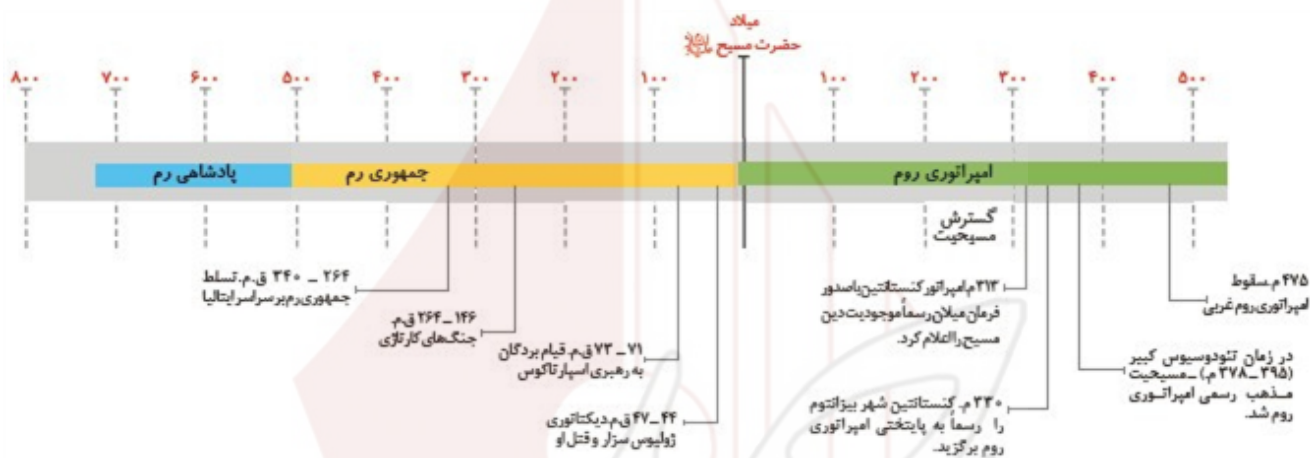
ساسانیان: رقابت، اختلاف و دشمنی میان دو قدرت بزرگ جهان آن روزگار، یعنی روم و ایران در دوران ساسانیان نیز همچنان ادامه داشت. دو کشور بر سر تسلط بر برخی سرزمین‌های سرحدی به ویژه منطقه‌ی ارمنستان، با یکدیگر اختلاف و درگیری داشتند. یکی از اهداف اصلی رومیان در لشکرکشی پی‌درپی به ایران، تسلط بر مسیرهای تجاری بود که به هند و چین می‌رسید. آن‌ها می‌خواستند به طور مستقیم با این کشورها، رابطه تجاری داشته باشند. اما شاهان اشکانی و ساسانی با آگاهی از اهمیت و منفعتی که این مسیرهای تجاری برای ایران داشت، می‌کوشیدند تا مانع موفقیت رومیان شوند. ساسانیان بارها ناچار به جنگ با رومیان شدند. دو مورد از این جنگ‌ها در زمان شاپور یکم اتفاق افتاد که در یکی از آن‌ها، گردیانوس امپراتور روم کشته شد و در دیگری والریانوس، امپراتور روم به اسارت درآمد. در زمان خسرو پرویز نیز نبردهای بزرگی میان دو کشور رخ داد که در آغاز ساسانیان پیروز شدند، اما در پایان، به سختی شکست خوردند. البته بعضی اوقات نیز دو طرف، مذاکره و سازش را بر ستیز ترجیح می‌دادند و با امضای پیمان صلح، آرامش بر روابط آن‌ها حکم‌فرما می‌شد.

نخستین فرمانروایان اشکانی، برای حفظ قلمرو خود، گاهی ناچار به اظهار اطلاعات از سلوکیان بودند، اما مهرداد یکم با تسلط بر مناطق وسیعی در سرتاسر ایران، قدرت و قلمرو حکومت اشکانی را به طور چشم‌گیری افزایش داد. در دوران فرمانروایی او، سلسله‌ی اشکانیان از یک حکومت محلی در شرق فلات ایران به یک پادشاهی قدرتمند تبدیل شد. مهرداد دوم نیز از جمله پادشاهان لایق و با تدبیر اشکانی بود. با فتوحاتی که مهرداد دوم انجام داد، وسعت قلمرو اشکانیان به نهایت خود رسید و پایه‌های قدرت و سلطنت آنان استوار گردید. در روزگار مهرداد دوم، سفیرانی از سوی چین به ایران آمدند و در پی این سفارت‌ها بود که روابط تجاری میان دو کشور با تکمیل جاده‌ی ابریشم توسعه پیدا کرد. در دوران همین پادشاه بود که اشکانیان تا رود فرات پیش رفتند و با امپراتوری روم همسایه شدند.

پس از مرگ مشکوک کمبوجیه، داریوش یکم که از شاخه‌ی دیگر خاندان هخامنشی بود با همراه تعدادی از سران خاندان‌های بزرگ پارسی، گئومات‌مغ و دیگر شورشیان و مدعیان قدرت را سرکوب کرد و بر تخت شاهی نشست. داریوش بزرگ پس از فرونشاندن شورش‌های داخلی و برقراری آرامش و امنیت در سرتاسر شاهنشاهی هخامنشی، به شرق لشکرکشی کرد و قسمت‌هایی از غرب و شمال غرب هند را به قلمرو خود افزود. او همچنین به منظور دفع حملات قبایل صحراگرد سکایی، به مناطق دوردستی در شمال دریای سیاه و جنوب روسیه‌ی کنونی لشکرکشی کرد. اهمیت و شهرت فوق‌العاده‌ی داریوش بزرگ در تاریخ ایران به خاطر اقدامات اساسی و کم‌نظیری بود که برای ایجاد تشکیلات نوین اداری، نظامی و اقتصادی، انجام داد. تأسیس سپاه جاویدان، احداث جاده‌ی شاهی و برپایی کاخ‌ها و بناهای مجلل، به ویژه در شوش و تخت جمشید، از جمله اقدام‌های مهم این پادشاه بزرگ است. در واقع داریوش، اصول و شیوه‌ای از کشورداری را بنیاد نهاد که نه تنها در دوره‌ی هخامنشیان، بلکه تا قرن‌ها بعد، همچنان پابرجا بود و زمینه‌ی اقتصادی و شکوفایی تمدن ایران را فراهم آورد.

قبایل گوناگون ماد از جمله اقوام آریایی بودند که در بخش وسیعی از مناطق غربی و مرکزی ایران استقرار یافتند و در کنار بومیان ساکن این مناطق به زندگی پرداختند. آشور در آن زمان حکومت نسبتاً نیرومندی در شمال بین‌النهرین بود که برای به دست آوردن فلزات، سنگ‌های قیمتی و غنایم دیگر، دائماً به سرزمین‌های همسایه، از جمله نواحی غربی ایران هجوم می‌آورد. یورش‌ها و غارت‌گرهای پیایی آشوریان، زمینه‌ی اتحاد قبایل پراکنده‌ی ماد را فراهم آورد. از این‌رو، رؤسای این قبایل، یکی از بزرگان مادی به نام دَهیوگ که به اشتباه دیاگو می‌خوانند، را به پادشاهی برگزیدند. دَهیوگ شهر هگمتانه یا اکباتان (همدان امروزی) را بنا کرد و مرکز حکومت خود قرار داد.

این دسته از منابع، شامل تمامی آثار مادی و دست‌ساخته‌هایی می‌شود که از ایرانیان باستان بر جای مانده است. ابزارها، ظروف، اشیاء و بقایای بناهای مختلف مانند کاخ‌ها، آتشکده‌ها، پل‌ها، آب‌بندها، کاروانسراها و... که از روزگار ایران باستان باقی مانده است. منبع دست اول برای پژوهش در آن دوره به حساب می‌آیند. این منابع، حاوی اطلاعات ارزشمندی درباره‌ی وضعیت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی ایران باستان هستند و ابعاد مختلف دانش، فنون، مهارت‌ها و خلاقیت‌های ایرانیان را در این عصر آشکار می‌نمایند.

یونانیان از دستاوردهای تمدن‌های مصر، بین‌النهرین و ایران بهره‌ی بسیاری بردند و در عرصه‌های مختلف پیشرفت‌های چشم‌گیری کردند. در قرن‌های پنجم و چهارم پیش از میلاد، با ظهور فیلسوفان بزرگی مانند سقراط، افلاطون و ارسطو به اوج خود رسید. این فیلسوفان با تکیه بر استدلال‌های عقلانی و منطقی، درباره‌ی موضوعات گوناگون فلسفی به بحث و گفت‌وگو پرداختند و برخی از آنان آثار مهمی تألیف کردند. فلسفه‌ی یونان، تأثیر زیادی بر فیلسوفان مسلمان به ویژه فیلسوفان ایرانی مانند فارابی و ابن‌سینا گذاشته است. در یونان باستان، علوم مختلفی مانند ریاضی، فیزیک، پزشکی و تاریخ‌نگاری شکوفا شد. دانشمندان یونانی براساس روش علمی و با تکیه بر خرد به مطالعه‌ی پدیده‌های مختلف می‌پرداختند. بقراط، پزشک نامدار یونانی در عهد باستان که به پدر علم پزشکی معروف است، نشانه‌های بیماری را به دقت یادداشت می‌کرد و از این اطلاعات برای درمان بیماران دیگر استفاده می‌کرد. او اعتقاد داشت که بیماری‌ها علت‌های طبیعی دارند و مجازات‌هایی نیستند که خدایان فرستاده باشند. فیثاغورث، فیلسوف و ریاضی‌دان مشهور یونانی که در عهد باستان می‌زیست، برخی از اصول هندسه را کشف کرد و امروزه دانش‌آموزان او را با قضیه‌ی فیثاغورث به یاد می‌آورند. تاریخ‌نگاری، از دیگر دانش‌های رایج در یونان باستان بود.

پس از پایان جنگ‌های یونان و ایران، دولت - شهر آتن به رهبری پریکلس، سیاستمدار آزادی‌خواه، به سرعت در مسیر پیشرفت و توسعه‌طلبی سیاسی و نظامی گام برداشت. در آن زمان دولت - شهرهای مختلف یونان به دو گروه رقیب و دشمن تبدیل شده بود که آتن بر یکی و اسپارت بر دیگری فرمان می‌راند. در فاصله‌ی ۴۲۱ تا ۴۰۴ ق. م سلسله جنگ‌های میان دو گروه رقیب رخ داد که به جنگ‌های پلوپونزی مشهور است.

حکومت هخامنشی در جریان این جنگ‌ها به طور پنهانی به اسپارت کمک مالی می‌کرد. جنگ‌های پلوپونزی سرانجام با پیروزی اسپارت پایان یافت. در همان دورانی که دولت - شهرهای یونان سرگرم رقابت و جنگ بودند، قدرت جدیدی در مرزهای شمالی یونان یعنی مقدونیه در حال ظهور بود. مقدونیان به زبان یونانی صحبت می‌کردند، اما از زندگی شهری و تمدنی توسعه‌یافته‌ای برخوردار نبودند. فیلیپ دوم، شاه مقدونیه با تشکیل ارتشی نیرومند از طوایف جنگجوی مقدونی، دولت - شهرهای خسته و متفرق یونان را مطیع خود کرد و بر این کشور مسلط شد. فیلیپ قصد داشت به ایران نیز حمله کند، اما پیش از آن که اقدامی انجام دهد، به قتل رسید. اسکندر مقدونی، پیرو و جانشین فیلیپ که در محیطی نظامی پرورش یافته بود بسیار شایسته‌ی جنگ و فتح سرزمین‌های جدید بود. او پس از آن که شورش یکی از دولت - شهرهای یونانی را فرونشاند، با سپاهی آماده به قلمرو هخامنشیان هجوم آورد. سپاهیان او در چندین نبرد بر سپاه هخامنشی پیروز شدند و مصر، آسیای صغیر، بین‌النهرین و ایران را فتح کردند. اسکندر سپس به هند نیز لشکرکشی کرد. با فتوحات اسکندر، ارتباط و تعادل فرهنگی میان تمدن‌ها و مردمان قلمرو تحت فرمان او بیش‌تر شد. پس از مرگ اسکندر، یکی از سرداران او در یونان قدرت را به دست گرفت. حکومت مقدونیان بر یونان تا زمانی که این کشور ضمیمه‌ی امپراتوری روم شد، ادامه یافت.

الف) شناسایی و کشف: نخستین گام باستان‌شناسان، شناسایی و کشف مکان‌ها و محوطه‌های باستانی و تاریخی است. البته برخی از آثار و بناهای تاریخی مانند تخت جمشید و طاق‌بستان بر روی سطح زمین قرار داشت و به آسانی قابل شناسایی هستند؛ اما بخش زیادی از آثار باستانی در زیر خاک و یا در اعماق دریاها و رودخانه‌ها قرار گرفته‌اند. از ابزارها و فناوری‌های جدید و پیشرفته‌ای مانند پهبادها، رادارها، عکس‌های هوایی، تصاویر ماهواره‌ای، روش الکترومغناطیس و سیستم اطلاعات جغرافیایی، که قابلیت زیادی در نقشه‌برداری، کشف و بازسازی دقیق محوطه‌ها و آثار باستانی دارند، استفاده می‌کنند.

ب) حفاری: گام دوم فعالیت باستان‌شناسی، حفاری برای بیرون آوردن و نمایان کردن آثاری است که در دل خاک قرار گرفته‌اند. حفاری، یکی از مراحل حساس کار باستان‌شناسان به شمار می‌رود و نیاز دانش، تجربه و دقت فراوان است؛ چرا که ممکن است با کوچک‌ترین اشتباه، آسیب بزرگی به آثار و بناهای تاریخی در حال کاوش وارد شود.

ج) استخراج و تنظیم اطلاعات: در این مرحله، باستان‌شناسان آثار یا بناهای باستانی کشف شده را به لحاظ قدمت، مواد و مصالح به کار رفته در آن‌ها و نیز کاربردهایی که داشته‌اند، مورد بررسی و مطالعه قرار می‌دهند. علاوه بر این، باستان‌شناسان با مقایسه‌ی آثار و بناهای باستانی در زمان‌های مختلف، می‌کوشند تا سیر پیشرفت‌های فنی، هنری و فرهنگی مردمان گذشته را درک کنند. آنان هم‌چنین از طریق مقایسه‌ی آثار و بناهای باستانی سرزمین‌ها و تمدن‌های گوناگون، روابط جوامع گذشته و تأثیرات فرهنگی و اقتصادی آن‌ها بر یکدیگر را توضیح می‌دهند.

۶۷

تاریخ‌نگاری نوین دارای ویژگی‌هایی است که آن را از تاریخ‌نویسی و وقایع‌نگاری‌های قبلی متمایز می‌سازد. این ویژگی‌ها عبارتند از: ۱) علم تاریخ صرفاً به توصیف و شرح زندگانی و اقدامات فرمانروایان و امور سیاسی و نظامی محدود نمی‌شود؛ بلکه همه‌ی ابعاد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، هنری و ... جوامع گذشته را در برمی‌گیرد. به همین دلیل در پژوهش‌های نوین تاریخی، تمام جنبه‌های زندگی مردمان و جوامع گذشته مورد بررسی و مطالعه قرار می‌گیرد. ۲) علم تاریخ صرفاً به ثبت و نقل رویدادهای گذشته بسنده نمی‌کند، بلکه زمینه‌ها، علت‌ها، نتایج و آثار گوناگون حوادث تاریخی را نیز بررسی و تجزیه و تحلیل می‌نماید. برای مثال امروزه پژوهشگران تاریخ، برای بررسی واقعه‌ی مهمی مانند سقوط ساسانیان، فقط به توصیف ماجرای جنگ‌هایی که میان سپاه ساسانی و اعراب مسلمان رخ داده اکتفا نمی‌کنند، بلکه در ابعدی وسیع‌تر، زمینه‌ها و علت‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی و اجتماعی این واقعه را به همراه آثار و پیامدهای گوناگون آن، بررسی و تحلیل می‌کنند. در پژوهش‌های علمی تاریخ، از یافته‌های علوم و فنون مختلف مانند باستان‌شناسی، جامعه‌شناسی، فلسفه، جغرافیا، اقتصاد، زبان‌شناسی و گاه‌شماری استفاده می‌شود.

۶۸

انتخاب مأموران دولتی بر پایه‌ی اصول و تعلیمات کنفوسیوس بود. در چارچوب این اصول، افراد براساس توانمندی و شایستگی‌های خویش و نه بر مبنای ثروت و وابستگی‌های خانوادگی به خدمت گرفته می‌شدند.

۶۹

در دوران سلسله هان.

۷۰

کنفوسیوس چند قرن پیش از شی هوانگ تی در چین می‌زیست و بیش از هر چیز به رفتار اخلاقی توجه داشت. اساس تعلیم او این بود که مردم چطور باید رفتار کنند و حاکمان چگونه رفتار مناسب را در جامعه ترویج دهند.

۷۱

تکمیل دیوار بزرگ چین بود. فرمانروایان پیش از او برای جلوگیری از هجوم اقوام صحراگرد، قسمت‌هایی از این دیوار را ساخته بودند. شی هوانگ تی، بخش‌های مختلف این دیوار را به یک‌دیگر متصل کرد تا دژی به طول ۲۴۰۰ کیلومتر با ۲۵۰۰۰ برج نگهبانی در مرز شمالی چین شکل بگیرد.

۷۲

بعد از مرگ اسکندر مقدونی، یکی از فرماندهان هندی به نام چندرا گوپتا بر ضد یونان سر به شورش برداشت. او با به اطاعت درآوردن شماری از حاکمان محلی شمال هند، سلسله موریا را بنیان نهاد. حکومت موریا در دوران فرمانروایی آشوکا به اوج قدرت رسید و قلمرو خود را به سرتاسر هند به جز بخش جنوبی گسترش داد.

۷۳

۱- زندگی سراسر رنج و درد بی‌پایان است. ۲- سرچشمه این درد، آرزو و خواستن است. ۳- تنها با رسیدن به نیروانا می‌توان بر آرزو و خواستن غلبه کرد. ۴- از هشت راه مقدس می‌توان به نیروانا رسید. این هشت راه شامل صداقت‌ورزی در ایمان، نیت، گفتار، کردار، زندگانی، کوشش، پندار و مراقبه می‌شد.

۷۴

وظیفه حفظ سرودهای وداها از گزند فراموشی، تعلیم آموزه‌های دینی و اجرای آداب مذهبی، برعهده افرادی بود که به‌برهمن شهرت داشتند. برهمنان به واسطه مقام و موقعیت مذهبی خویش، قدرت و ثروت فراوانی کسب کرده و کاست یا طبقه ممتازی را تشکیل داده بودند.

۷۵

تمدن سند به کشاورزی متکی بود و ساکنان این منطقه در جلگه‌های آبرفتی و حاصلخیز اطراف رود سند به کشت محصولاتی چون گندم، جو و پنبه و پرورش دام به ویژه گاومیش می‌پرداختند. همچنین نشانه‌هایی از رواج صنعت سفالگری و نساجی در آن منطقه به دست آمده است.

۷۶

در مصر جریان زندگی و تمدن به رود پرآب و طویل نیل وابسته بود که از دریاچه‌های آفریقای مرکزی به سمت شمال جاری می‌شود و به دریای مدیترانه می‌ریزد. آب نیل هر سال بر اثر ذوب شدن برف‌ها و باریدن باران‌های بهاری، آرام آرام بالا می‌آید و سواحل پست را فرا می‌گیرد، سپس پس می‌نشیند، لایه‌ای از رسوبات غنی بر جای می‌گذارد و زمین‌ها را مستعد کشت و زرع می‌کند.

۷۷

این قانون‌نامه، به عنوان نخستین سند قانون‌گذاری جهان به شمار می‌رود و شامل مجموعه‌ای از قوانین مربوط به زراعت، آبیاری، کشتیرانی، خرید و فروش برده، ارث، ازدواج و مجازات‌های انواع جرم‌ها و جنایت‌هاست.

۷۸

قوم آموری و مشهورترین فرمانروای این سلسله، حمورابی بود که مناطق وسیعی از بین‌النهرین را فتح و ضمیمه قلمرو خود کرد. او همچنین اقدامات مهمی در زمینه کشورداری، کشاورزی و قانون‌گذاری انجام داد.

۷۹

بین‌النهرین یا میان‌رودان، به معنای سرزمین‌های میان دو رود دجله و فرات در کشور کنونی عراق است و علاوه بر آن شامل تمامی سرزمین‌های پست غرب فلات ایران می‌شود.

۸۰

الف) سومریان، خدایان متعددی را می‌پرستیدند و اعتقاد داشتند که هر شهر از آن خدایی است. آنان برای خدای شهر خویش پرستشگاه باشکوهی بر پا نموده و قربانی و هدایای زیادی نثارش می‌کردند. آنان معتقد بودند که خدایان، انسان‌ها را برای خدمت به خود آفریده‌اند و اگر در این کار کوتاهی کنند، خدایان آنان را با فروفرستان سیل و طوفان یا خشکسالی تنبیه خواهند کرد. کاهنان و به ویژه کاهن اعظم که معمولاً از دانش‌های عصر خود مطلع بودند، به عنوان واسطه‌ی میان مردم و خدایان عمل می‌کردند و از قدرت و ثروت زیادی برخوردار بودند. در آغاز کاهنان پیشوایی دینی را به همراه فرمانروایی سیاسی برعهده داشتند، اما سرانجام فرماندهان نظامی، قدرت را به دست گرفتند و حکومت را در خانواده‌ی خود موروثی کردند.

ب) مصریان باستان خدایان زیادی را می‌پرستیدند. حداقل نام چندین هزار خدا در نوشته‌های مصری شناسایی شده است. البته مردم مصر، خدایانشان را مهربان‌تر و دوستانه‌تر از خدایان سومری می‌پنداشتند. شاید به این سبب که زندگی در اطراف نیل آسان‌تر و مطبوع‌تر از زندگی در کناره‌های دجله و فرات بود.

۸۱

آثار نقره‌ای.

۸۲

طاق‌بستان که دو طاق سنگی بزرگ و کوچک نقش‌دار و یک نقش برجسته بدون طاق را شامل می‌شود.

۸۳

در کنار رود دجله.

۸۴

کاخ‌ها، آتشکده‌ها، پل‌ها، کاروانسراها، قلعه‌ها و بندها (سدها).

۸۵

سلوکیان تمام تلاش خود را برای گسترش فرهنگ هنر و معماری یونانی در ایران به کار گرفتند. در آن زمان عده زیادی از یونانیان به میهن ما مهاجرت کردند و سکونتگاه‌ها و شهرهای جدیدی را برپایه اصول معماری یونانی پی افکندند.

۸۶

داریوش یکم

۸۷

شامل آرامگاه‌ها، کاخ‌ها، دانشگاه‌ها و دیگر ساختمان‌های عمومی است. از قدیمی‌ترین آثار به‌جا مانده در پاسارگاد بناهایی وجود دارد که شامل کاخ شاهی و آرامگاه کوروش هخامنشی است.

۸۸ آریایی‌های مهاجر به ایران، خدایان متعدد را می‌پرستیدند و آن‌ها را بَغ (بخشنده)، آهوزه (سرور) و اَمَرتا (بی‌مرگ) می‌خواندند و برای خدایان، حیوانات را قربانی می‌کردند و سرودها و نیایش‌ها می‌خواندند. افرادی با عنوان مُغ، مراسم و تشریفات دینی را اجرا می‌کردند.

۸۹ عوامل طبیعی و اقلیمی به خصوص خشکسالی، سیل و طغیان رودخانه‌ها و تخریب سدها بر اوضاع اقتصادی تأثیر منفی می‌گذاشت. گاهی نیز بیماری‌های فراگیر چون طاعون و وبا موجب مرگ و میر گسترده نیروی کار و رکود تولید می‌شد.

۹۰ شهر بابل در قلب پادشاهی هخامنشی، مرکز تجاری مهمی به شمار می‌رفت. بنادر خلیج فارس و نیز بنادر واقع در سواحل شرقی دریای مدیترانه، از مراکز اصلی تجارت دریایی بود.

۹۱ در این دوران کاربرد پول به خصوص در شهرها گسترش یافت و سکه‌های نقره‌ای و مسی در مبادلات تجاری در منطقه وسیعی به جریان افتاد.

۹۲ تا زمان داریوش بزرگ در بیشتر نواحی تحت فرمان حکومت هخامنشی، سکه (پول) رواج چندانی نداشت و مبادله کالا به صورت پایاپای انجام می‌گرفت. حقوق و دستمزدها به صورت کالا پرداخت می‌شد.

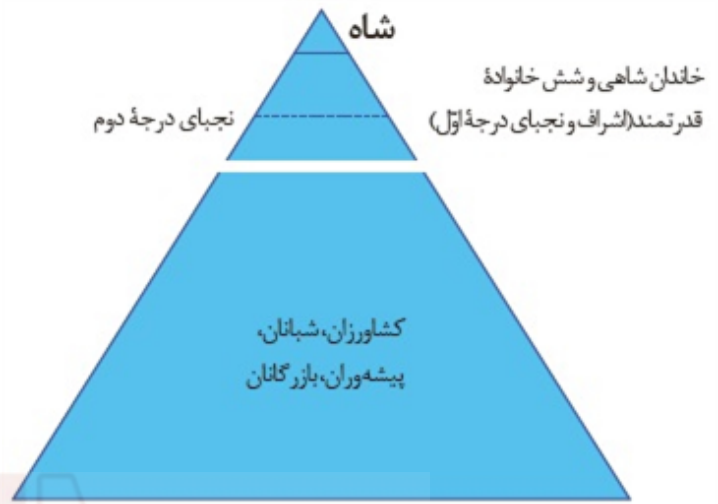
۹۳ جاده شاهی بود که به فرمان داریوش بزرگ احداث گردید. این جاده به طول بیش از ۲۴۰۰ کیلومتر، شوش یکی از پایتخت را به شهر سارد در آسیای صغیر متصل می‌کرد. به گفته هرودت در طول جاده شاهی، به فاصله هر ۲۵ یا ۳۰ کیلومتر، ایستگاه‌هایی با امکانات فراوان برای مسافران و کاروان‌ها ایجاد شده بود.

۹۴ بخشی از خانواده‌های روستایی به شهر مهاجرت کردند و در پیشه‌های گوناگونی اشتغال یافتند. بدین گونه خانواده بزرگ با املاک و دارایی‌های مشترک، به تدریج به خانواده‌های کوچک‌تر با اموال مستقل تجزیه شد.

۹۵ اقتصاد خانواده به صورت معیشتی بود و دسترنج تمام افراد خانواده برای رفع نیازمندی‌های مشترک مصرف می‌شد. دارایی‌های خانواده که در اختیار پدر قرار داشت، قابل تقسیم و یا انتقال نبود و پس از مرگ او در اختیار پسر ارشد به عنوان رئیس جدید خانواده قرار می‌گرفت.

۹۶ در زمان پادشاهی قباد، جنبش بزرگی علیه نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی به رهبری مزدک پدید آمد که پایه‌های نظام طبقاتی ساسانی را به شدت لرزاند. از این رو، خسرو انوشیروان پسر و جانشین قباد برای اصلاح امور، اقداماتی انجام داد و در نتیجه این اقدامات قدرت و نفوذ اشراف و نجبای درجه اول کاهش یافت و بر قدرت نجبای درجه دوم افزوده شد.

۹۷ نَسَر، یکی از روحانیون برجسته زرتشتی است که مشاور و حامی اردشیر بابکان بود. نامه او به حاکم طبرستان، حاوی مطالب مهمی درباره قشرها و طبقات اجتماعی دوره ساسانی است.

۹۸

۹۹ هر قبیله شامل تعدادی طایفه بود و طایفه نیز خود، به چندین خانواده بزرگ تقسیم می‌شد. در کنار این رده‌بندی قبیله‌ای، نوعی تقسیم‌بندی اجتماعی سه‌گانه بر پایه‌ی شغل و پیشه‌ی افراد نیز وجود داشت که میراث مشترک آریاییان هند و ایرانی به شمار می‌رفت.

۱۰۰ دبیران نقش ممتاز و بسیار مهمی در تشکیلات اداری ساسانی داشتند. آن‌ها در مرکز آموزشی به نام دبیرستان آموزش می‌دیدند. کار اصلی آن‌ها نگارش فرمان‌ها، نامه‌ها و اسناد و ثبت و ضبط آن‌ها بود. گردآوری و تألیف خدای نامک هم جزو وظایف ایشان بود و در بخش‌های مختلف تشکیلات اداری، مالیاتی، قضایی و نظامی کار می‌کردند و به چند زبان و خط آشنایی داشتند.